

พลวัตและการจัดการการเกษตรไทยในยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์

รศ.ดร.สมพร อิศวิลานนท์*

Associate Professor Somporn Isavilanon^{1*}

ในการก้าวไปข้างหน้าในยุคของการแข่งขันทางการค้าเสรีเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากผลกระทบที่มาจากภายนอกจากการเปิดประเทศ ในกรณีการค้าเสรีเช่นเดียวกันซึ่งได้อยู่ภายใต้ข้อตกลงขององค์การการค้าโลก (WTO) และกลุ่มการค้าต่างๆ ที่เกิดขึ้น WTO มีหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ การทำให้เกิดการค้าเสรี การทำให้เกิดกฎกติกาใหม่ และการสร้างคุณภาพและมาตรฐานสินค้า ในปัจจุบันมีความกว้างไกลมากทางด้านการค้า ในการวิเคราะห์ด้านการค้าเสรีจะสามารถพิจารณาให้ได้ว่าในตลาดเดียว มีฐานการผลิตเดียวเช่นจากการเกิดกลุ่มอาเซียน ทำให้เห็นในเรื่องของการลงทุนและแรงงานต่างๆ ที่จะเข้ามาในประเทศไทย ฉะนั้นการเกิดกลุ่มอาเซียนในบริบทต่างๆ จะเปลี่ยนไปจากเหตุการณ์เหล่านี้ อาทิ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้นในอนาคตจะต้องเปลี่ยนจากพื้นที่การเกษตรไปเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่การเกษตรในอีก 20 ปีข้างหน้า เพราะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีข้อได้เปรียบทั้งในด้านพื้นที่และแรงงานคน ซึ่งจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ได้มีคนต่างชาติดำเนินการซื้อที่ดินแถวจังหวัดชายแดนเป็นจำนวนมาก สิ่งนี้ถือว่าเป็นด้านแรกของการปฏิรูปวิถีการค้าของชีวิตของคนในภูมิภาคนั้น สิ่งสำคัญประการต่อมาเมื่อกล่าวถึงปัญหาในด้านของการค้าที่เปลี่ยนไป การเปิดการค้าเสรีต่างๆ ถึงแม้ว่ามันจะช่วยลดภาษีหรือทำให้ภาษีหายไป แต่สิ่งหนึ่งที่จะตามมาคือมาตรการกีดกันที่ไม่ใช่ภาษี ฉะนั้นถึงแม้ว่าจะมีการเปิดการค้าเสรี แต่หมายถึงว่า จะต้องมีการระเบียบใหม่ๆ เกิดขึ้นตาม

ขึ้นมา ประเด็นนี้จะเป็นปัญหาที่สำคัญว่าทำอย่างไรให้เกษตรกรรายย่อยมีความเข้าใจและรู้เท่าทันกฎกติกา นั้นๆ ซึ่งในบริบทของภาพลักษณ์ในรูปแบบขององค์กรอิสระหรือบริษัทที่ตั้งอยู่ในตลาดหลักทรัพย์ หรือบริษัทที่มีธุรกิจใหญ่ๆ สามารถดำเนินการได้เองอยู่แล้ว แต่คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยคือกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเกิดคำถามขึ้นว่า “แล้วเราควรจะทำอย่างไร?”

ประเด็นแรก คือ ปัญหาในเรื่องโลกร้อน เพราะทั้งในปัจจุบันและในอนาคตปัญหาในเรื่องโลกร้อนเป็นปัญหาใหญ่ของโลก ทำให้ในปัจจุบันได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ เช่น การใช้คาร์บอนฟุตพริ้นท์ในตราสินค้า ซึ่งสิ่งนี้เป็นกฎกติกาใหม่ที่เกิดขึ้นจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ฉะนั้นประเทศที่มีการพัฒนาแล้วจะเอากฎระเบียบเหล่านี้ไปเป็นกติกาในการค้าเพื่อรักษาสสิ่งแวดล้อมเพื่อลดการเกิดภาวะโลกร้อน การรักษาคุณภาพของดินและน้ำเป็นต้น จึงก่อให้เกิดความผันผวนทางการเกษตรขึ้น ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นส่งผลให้อาหารมีราคาแพง โดยสิ่งหนึ่งที่จะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจ คือ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม ประเด็นคือในโลกของการค้านั้นอำนาจในการตัดสินใจจะขึ้นอยู่กับผู้บริโภค ลักษณะความต้องการผู้บริโภคจึงเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะและรูปแบบของสินค้าที่ผู้ผลิตต้องผลิตออกมาจำหน่าย ทำให้การแข่งขันทางการค้าจะต้องมุ่งเน้นในเรื่องของคุณภาพสินค้ามากขึ้น รวมไปถึงมาตรการด้านสุขอนามัยที่เข้มข้นมากขึ้น

¹ นักวิชาการอาวุโส สถาบันคลังสมองของชาติ 539/2 ชั้น 22B อาคารมหานครยิบซัม ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

* Corresponding author: somporn@knit.or.th

ประเด็นต่อมา คือ การสร้างสินค้าที่มีความต้องการใหม่ๆ ซึ่งการแข่งขันในลักษณะนี้อยู่ที่การทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง ซึ่งจะต้องมีการใช้ของเทคโนโลยี และการจัดการเข้ามาช่วยในทางเทคโนโลยี เช่น การมีดาวเทียม อินเทอร์เน็ต ทำให้การสื่อสารไร้พรมแดนมากขึ้น การส่งต่อข้อมูลมีความเร็ว กว้างไกล กลายเป็นโลกที่ไม่มีพรมแดน ทำให้มีการติดต่อซื้อขายกันง่ายขึ้น ฉะนั้นการยอมรับเทคโนโลยีจึงเป็นสิ่งที่ จะช่วยให้การผลิตมีความง่ายขึ้น ทำให้การค้าการตลาดมีการเปลี่ยนแปลงที่เร็วขึ้น การใช้ไบโอเทคโนโลยีเช่นเดียวกัน ซึ่งในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญมาก เพราะความต้องการของมนุษย์ตอบสนองได้ด้วยการใช้ปัจจัยเท่าเดิมหรือใกล้เคียง แต่สามารถเพิ่มการผลิตให้มีระดับเพิ่มมากขึ้นได้ โดยในปัจจุบันนี้ในเรื่องของ GMO และไม่มี GMO ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นมาตรฐานทางการค้ามากขึ้น ในการส่งออกไปยังประเทศต่างๆ แต่ในอนาคตถ้าเกิดการขาดแคลนมากคงจะไม่พ้นในเรื่องของการใช้พืช GMO ส่วนในเรื่องของอุปกรณ์การแพทย์ในปัจจุบันนี้มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการรักษามากขึ้น ประเด็นคือ การเข้ามาของศาสตร์ยุคใหม่ในหลายๆ ด้านจะต้องมีความเชื่อมโยงกันมีการบูรณาการกันมากขึ้น การผลิตที่ใช้ความชำนาญจากสาขาเดียวจะลดน้อยลง การผลิตสินค้าอย่างหนึ่งในอนาคตต้องใช้คนและความรู้ศาสตร์จากหลายสาขาจึงจะผลิตได้มากและต้นทุนลดลง ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางนวัตกรรมใหม่ที่ต้องใช้ความรู้เข้ามาผสมผสานเข้าร่วมด้วย เพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันในอนาคตภายใต้ความจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น จะทำอย่างไรให้พื้นที่จำนวน 1 ไร่ มีมูลค่าที่เพิ่มขึ้นอย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมากกว่า 50 ปี จะเห็นได้ว่ามีการใช้พื้นที่ป่ามากขึ้นเรื่อยๆ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องเป็นการทำธุรกิจแบบสร้างสรรค์ โดยนวัตกรรมใหม่ๆ ไม่จำเป็นต้องอยู่ในห้องทดลองอีกต่อไป อาจจะเกิดจากวัฒนธรรมที่สะสมมาจนเกิดเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ครัวเรือนที่ทำเกษตรมีประมาณ 5.8 ล้านครัวเรือน โดยเฉลี่ยของ

ฟาร์มจะอยู่ประมาณ 22.5 ไร่ รายได้ของครัวเรือนมีการสำรวจในปี 2554 มีรายได้ได้ประมาณ 110,000 บาทต่อครัวเรือน เป็นรายได้จากภาคทางการเกษตร 40 เปอร์เซ็นต์ อีก 60 เปอร์เซ็นต์มาจากการทำรายได้ อื่นๆ ซึ่งการทำเกษตรในปัจจุบันจึงเป็นอาชีพรอง ในเรื่องของการส่งออกสินค้าทางการเกษตร แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สินค้าที่เป็นวัตถุดิบกับสินค้าที่แปรรูป และในปัจจุบันการเกษตรเริ่มมีการหดตัวลงเป็นอย่างมาก ในทางกลับกันการอุตสาหกรรมกลับเกิดการก้าวกระโดดเป็นอย่างมาก หากลองพิจารณาจะเห็นว่า สินค้าการเกษตรจะมีสัดส่วนต่ำๆ ในลำดับการส่งออกเท่านั้น ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยได้มีการแปรรูปสินค้าที่ต่ำเกินไปหรือส่งออกในสินค้าแปรรูปน้อย ทำให้การเกษตรไม่ก้าวหน้า แล้วเหตุใดประเทศเกาหลีได้ถึงได้แซงหน้าประเทศไทยไปได้จากเดิมอยู่ในสถานะเท่าเทียมกัน เกาหลีใต้สามารถเอานวัตกรรมด้านวัฒนธรรมใส่ลงไปในสินค้าได้ เช่น ในละครแดจังกึมที่โด่งดังไปทั่วโลก เพราะประเทศเกาหลีได้เริ่มต้นด้วยการทำกรวิจัยฟรีก แล้วได้ผลว่าความเผ็ดของพริกช่วยลดความเครียดได้ จึงมีการทำวิจัยออกมามากมาย และพยายามที่จะผลิตอาหารที่มีความเผ็ด มีการเผยแพร่ให้เป็นที่ยอมรับในทางกลับกันการเกษตรในประเทศไทยจะเป็นที่วิตกกังวล เพราะว่าการเจริญเติบโตของการเกษตรมีการถดถอยลงมาก เช่น การประมงและการปศุสัตว์ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ก็เป็นเรื่องในส่วนของนักศึกษา นักวิชาการ อาจารย์ว่า จะมีบทบาทอย่างไรที่จะช่วยยกระดับให้ดีขึ้นได้ เพราะเป็นการสะท้อนถึงความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีด้วย

การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยปลูกข้าวหอมมะลิ “moral organic jasmine rice” ส่วนที่สำคัญ คือ การปฏิสัมพันธ์ (engagement) เกษตรกรรายย่อยๆ ในชุมชนต้องมีการเชื่อมเข้าไปหากัน ถ้าเกษตรกรเชื่อมต่อกันได้ เช่น ใช้ระบบสหกรณ์ได้ ทำให้มีพื้นที่ขยายใหญ่ขึ้น มีรูปแบบการจัดการที่ดิน จัดการทุน เช่น โมเดลที่ประเทศเวียดนาม เกษตรกรของเวียดนามปลูกข้าวได้ปริมาณไม่เยอะแต่ปลูกข้าวที่มีคุณภาพได้ มีการจัดการที่ดีในเรื่องโรงสี เป็นต้น ประเทศไทยหาก

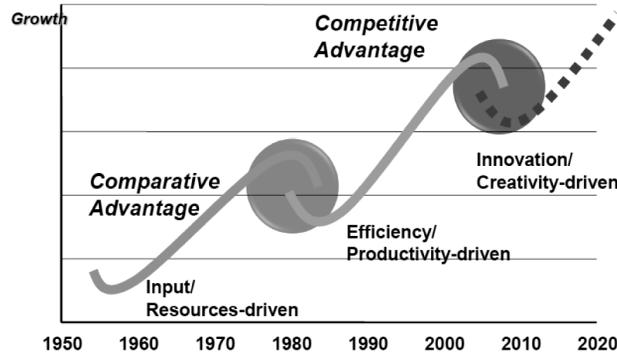
ต้องการยกระดับตัวเองให้เป็นตัวแทนครัวของโลกได้ ต้องทำให้ต้นน้ำมีการผลิตที่มีคุณภาพให้ได้ก่อน เช่นเดียวกับในประเทศญี่ปุ่นร้านอาหารขายข้างทางกับร้านอาหารตาดคารมีคุณภาพจะเท่ากัน แต่ราคาจะต่างกัน เพราะสิ่งแวดล้อมต่างๆในการนำเสนอต่างกัน การทำลักษณะนี้คือ การใช้หลักการตลาดมาเป็นโจทย์ตัวตั้งเพื่อตอบสนองให้ได้ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีในเรื่องมาตรฐานระบบ GAP ของพืชอาหารยังมีความสำคัญมากและตลอดไป หลีกเลี้ยงไม่ได้ในการผลิต ดังนั้นหน้าที่หลักคือทำให้เกษตรกรเข้าใจและตระหนักถึงความพร้อมที่จะก้าวเป็นผู้ส่งออกต้นน้ำต้องดี ถ้าต้นน้ำไม่ดีก็ไม่อาจแข่งขันกับตลาดโลกได้ ดังนั้นจึงต้องก้าวให้ทันกับผู้บริโภค ซึ่งกระแสโลกตอนนี้เน้นเรื่องของโภชนาการและอาหารปลอดภัย หากคนเราอยากมีอายุยืนถึง 90 – 100 ปี โดยไม่นั่งรถเข็น เราต้องเตรียมตัวอย่างไร เป็นคำถามง่ายๆ ที่เราต้องหาคำตอบว่าทางเดินของคนในอนาคต ต้องเดินไปในทิศทางนี้ เพราะเรื่องอาหารปลอดภัยเป็นคู่แข่งกับเรื่องของโภชนาการสุขภาพของคน หากไม่คำนึงถึงโภชนาการก็จะมีค่ารักษาพยาบาลที่แพงมากตามมา ต้องดูแลตนเองเพื่อไม่ให้เป็นการเพิ่มมิติในระบบการผลิต ต้องสร้างสินค้าใหม่เพื่อให้ชุมชนลืมตาอ้าปากได้

กรณีตัวอย่าง แดงโมรูปสี่เหลี่ยมที่ประเทศญี่ปุ่น, ข้าวกล้องงอก, มะพร้าวแปรรูปเพื่อส่งออก, น้ำมิ่งคุด เป็นต้น ในเรื่องข้าว เช่น การทำนาอินทรีย์ หากขายข้าวเปลือกได้ 25 บาท/กิโลกรัม ขายเป็นข้าวสารได้ 50 บาท/กิโลกรัม ถ้าสามารถเอาผลงานวิจัยและพัฒนาใส่เข้าไป เช่น ทานแล้วไม่แก่ ข้าวในอนาคตข้าวอาจไม่ใช่กินเพื่ออิ่มท้อง ในมุมมองของนักโภชนาการ ถ้าอยากอายุยืนจะทานข้าวชนิดไหน ดังนั้น ประเด็นเรื่องข้าว

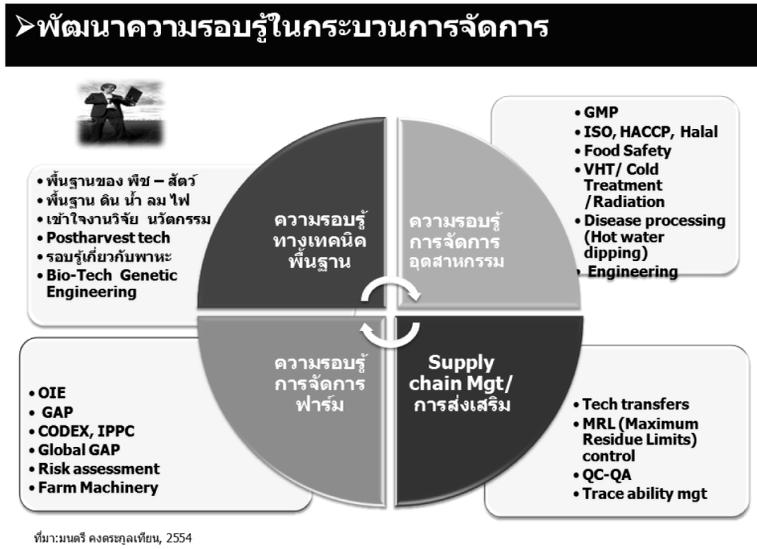
เป็นเรื่องสำคัญและเป็นโจทย์วิจัยง่ายๆ ดังตัวอย่างในงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดล ข้าวเหนียวแดง, ข้าวเจ้าแดง, ข้าวเก่าเปลือกขาว และอื่นๆ อีกหลายพันธุ์ มีสารต้านอนุมูลอิสระ ซึ่งจะเห็นว่าข้าวที่มีสีเป็นข้าวที่มีโภชนาการ ข้าวมะลิดำมีเมลานินที่สูงที่สุด จะเห็นว่าคุณค่าหลากหลายทางชีวภาพนั้นสำคัญเป็นนวัตกรรมที่สามารถทำได้

ในแง่ของสินค้าเกษตรในมุมมองของอุตสาหกรรม เช่น มันสำปะหลังและอ้อย ในมันสำปะหลัง หากพิจารณาที่ปลายน้ำจะมีมูลค่าที่สูงมาก แต่ในประเทศไทยขายแค่เพียงหัวมันเส้น มันอัดเม็ด ทำให้พวกมูลค่าทางปลายน้ำที่มีมหาศาลได้น้อยไป จึงควรสนใจพัฒนาการทางนี้ให้เพิ่มขึ้น ในส่วนของพลังงานทางเลือก เช่น จากอ้อย ควรมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ที่สูงที่สุดไม่ให้มีเศษเหลือใด คือ zero waste แต่ว่าปัจจุบันทำการวิจัยด้านนี้น้อยมาก และภาครัฐยังไม่ได้ลงมาให้การสนับสนุนอย่างจริงจังในส่วนทางด้านการวิจัย เช่น การทำแอลกอฮอล์ ethanol จากเศษพืชอาหารสัตว์และผลิตพลังงานจากพืชอาหารสัตว์ เช่น ข้าวโพด ที่นิยมทำมากในต่างประเทศ

โดยสรุปจะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้คือทางออกที่เป็นนวัตกรรมที่ต้องนำเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นในชุมชนหรือมองในแง่ของอุตสาหกรรมที่จะเข้ามา เพื่อพัฒนาอาชีพทางด้านเกษตรกรรมให้มีนวัตกรรมใหม่ไม่คงอยู่แต่การขายในรูปแบบวัตถุดิบอย่างเดียวอย่างที่เคยทำมาก่อน สินค้าขึ้นเดียวกันเอาไปใช้ประโยชน์แบบเดียวกันแต่เมื่อใส่เทคโนโลยี ใส่นวัตกรรม ใส่ความเป็นมาและการคิดสรรก็ทำให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้นอย่างประเทศเพื่อบ้านทำแข่งขันไม่ได้ ความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยจึงเพิ่มขึ้นได้

ภาพที่ 1 นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์เป็นคลื่นลูกใหม่ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการค้า
 ที่มา: อาคม เต็มพิทยาไพสิฐรม สศช (2554) อ้างโดยสมพร (2558)

ภาพที่ 2 พัฒนาความรู้ในกระบวนการจัดการ
 ที่มา: มนตรี คงตระกูลเทียม, 2554 อ้างโดยสมพร (2558)

เอกสารอ้างอิง

สมพร อิศวิลานนท์. 2558. พลวัตและการจัดการการเกษตรไทยในยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์. ใน: การประชุมวิชาการเกษตร ครั้งที่ 16 งานวันเกษตรภาคอีสานประจำปี 2558 คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น วันที่ 26 มกราคม 2558.